

Oponentský posudek na magisterskou práci

Krev, čest a hrůza. Reprezentace pevnostní války v obléhacích denících britských obránců Bergen-op-Zoom z roku 1747

(172 s. + 46 s. příloh)

Mgr. Petr Wohlmuth

Historiografie vojenství představuje velice specifickou oblast historického bádání – na jedné straně je v akademické sféře často nahlížena s despektem jako něco inherentně analyticky omezeného a nehodného pozornosti „velké historické vědy“, což je postoj, který z druhé strany svým poněkud specifickým nazíráním dějin válek mocně podporuje větší část historiků vojenství; na druhé straně se jedná o tematiku velice populární mezi studenty, kteří jsou k ní však často vedeni právě zkruslenou představou o povaze historické analýzy, již získali četbou populárních textů o historii vojenství, a s níž pak v akademickém prostředí tvrdě narážejí. Výsledkem je příslovečné minové pole, na němž ztroskotal již ne jeden nadšený student bitev, uniforem a pevností.

Petr Wohlmuth je, jak sám upřímně přiznává, v pozitivním slova smyslu „obětí“ právě onoho nadšení pro studium pevností a pevnostního stavitelství v raném novověku, výše uvedených úskalí si je zjevně velice dobře vědom a, jak je možno předeslat, zdatně se jim vyhýbá. Jeho diplomová práce představuje velice zajímavý a v české historiografii vojenství ojedinělý pokus o posunutí analytického rámce textu z dějin vojenství blíže současným trendům bádání v širší historiografii. Za předmět svého studia si zvolil specifický příklad obléhání a dobytí nizozemské pevnosti Bergen-op-Zoom francouzskou armádou během poslední fáze války o rakouské dědictví. Za pramennou základnu, velice cennou a až na drobné výjimky v (nejen české) historiografii vojenství doposud příliš nevyužitou, mu slouží v první řadě dva deníky (či, přijmeme-li autorovu redefinici tohoto specifického pramene, žurnály) z pera neznámých britských důstojníků, zachycující celý průběh obléhání; v druhé řadě pak využívá i známějších pramenů v podobě zápisků dalšího z účastníků dr. Bisseta či oficiálního obléhacího deníku francouzské armády, stejně jako množství dalších pramenů vztahujících se k vojenské „vědě“ v 17. a 18. století. Na základě historicko-antropologické analýzy těchto pramenů se autor pokouší zodpovědět otázku, jak se v průběhu obléhání Bergen-op-Zoomu projevila dobová „kultura války“ (kterou, inspirován Cliffordem Geertzem, definuje jako „symbolický systém“, projevující se v pramenech v rovinách dichotomie my/oni, cti, vojenské zdatnosti a forem násilí samotného), jak ovlivnila jeho samotný průběh a výsledek, a jak se vztahuje k „militární mechanice a dynamice pevnostní války“, tj. k její bitevní realitě vnímané v duchu dnes již klasické studie Johna Keegana *The Face of Battle* (1976).

Již z takto stanovených cílů je patrné, že autorovy ambice rozhodně nejsou skromné, a z textu je někdy až příliš patrné, že se i díky zjevnému hlubokému zaujetí pro téma pokouší maximálně pokrýt veškeré aspekty operací v západním Nizozemí v létě roku 1747, přičemž

jakoby místy i ztrácel ze zřetele svůj hlavní cíl, tj. analýzu „kultury války“ – obzvláště patrné je neustálé oscilování textu mezi snad až příliš podrobným a vyčerpávajícím popisem politicko-strategicko-operačních aspektů dění (např. s. 36-38, či 80-83, a další místa textu, detailně zabíhající často hluboko do historie) a pevnostní architektury na straně jedné, a historickou-antropologickou analýzou chování účastníků, jež tvoří hlavní těžiště práce, na straně druhé, místy s až mizivou souvislostí. Autor zjevně vychází z toho, že většina zde uvedených informací je v české historiografii naprostou novinkou, pročež se je snaží zahrnout v maximální míře. Také oprávněně argumentuje, že pevnost sama o sobě je kulturní stopou a samo vojenské tažení je zásadní vnějším projevem kultury války – návaznost na hlavní analýzu v těchto pasážích však přece jen poněkud pokulhává a přinejmenším by zasloužila více zdůraznit, neboť práce pak místy působí dojmem, že úplně neví, čím by chtěla být – zda součástí klasické „pevnostní“ historiografie, vůči níž se autor oprávněně vymezuje, či analýzou specifické kultury vedení války v západní Evropě 18. století.

Bez ohledu na tuto výtku je nicméně třeba říci, že Petr Wohlmut nakonec svoji rozmáchlou analýzu pohromadě udržel a výsledkem je velice inspirující a z pohledu české historiografie vojenství nesporně inovativní text. Autor v něm dochází k závěru, že celé obléhání pevnosti Bergen-op-Zoom, jež zcela netypicky vyvrcholilo úspěšnou ztečí a pádem pevnosti (namísto dobově obvyklého rituálu proražení hradeb a následné kapitulace za více či méně čestných podmínek, tak jako tomu bylo – jak autor zmiňuje – v případech všech ostatních obléhacích operací během války o rakouské dědictví v západoevropském prostoru), eskalovalo několika vrstvami násilí (jehož performativní charakter autor správně zdůrazňuje) právě z důvodu vlivu dobové kultury války. Klíčový byl podle něj samotný počátek obléhání, kdy se nezdařilo správným způsobem realizovat rituál, sjednávající shodu obou stran na stejné bojové realitě (obléhání a obléhatelé si prostě neporozuměli, neb podle autora chápali význam rituálu prvotního vyjednávání každý odlišně – jiná věc je, že autor moc neřeší, proč tomu tak bylo; viz níže), a veškeré následné dění se pak od tohoto vzájemného nepochopení odvíjelo. V rámci analýzy popisů obléhacího procesu v žurnálech pak autor nachází řadu dalších dokladů o tom, jak hluboce ovlivňovala kultura války samotné dění na bojišti (například dočasný návrat Francouzů ke „standardním“ obléhacím postupům po druhém vyjednávání; či celý racionálně-humanistický rámec vaubanovské válečné kultury, vyzdvihující ve vojenských operacích ideál řádu, jehož vrcholným naplněním je ideální obléhání ideální pevnosti), a jak toto dění naopak vedlo k posunům v představě účastníků o válce, kterou právě bojují. Celkově pak autor dobře vystihuje dobové pojetí obléhání jakožto sporu o čest účastníků, což logicky podmiňuje jím akcentovaný symbolický význam jednotlivých kroků, které sice vesměs měly praktickou, utilitární, vojenskou funkci, zároveň však byly zásadní performací na poli cti. Autorovy interpretační postupy jsou nesmírně zajímavé a přínosné i pro obecnou historiografii vojenství, přičemž v té české téměř nemají obdoby. V tomto ohledu je tudíž třeba text Petra Wohlmuta bezesporu ocenit jako příkladnou snahu o reinterpretaci jinak veskrze „tradičního“ tématu.

Samozřejmě, text vyvolává ve čtenáři nesčetné množství otázek, a bohužel řada z nich plyne ze zásadního problému, kterým celá práce trpí a který bohužel znemožňuje prohlásit ji za vynikající – je jím nedostatečné zakotvení celého argumentu v sekundární literatuře.

Zatímco teoretické části, vztahující použité analytické postupy k historické antropologii, nelze téměř nic vytknout, „historický“ rámec práce se zdá být minimálně nekompletní. Lze nastokrát souhlasit s kritikou tristního stavu historiografie vojenství a jejich schopností reflektovat vývoj v obecné historiografii, nelze však na základě této kritiky prostě ignorovat existující literaturu, která se navíc – což je asi nejsmutnější – pokouší o *přesně to samé, co autor sám*. Oponent si přitom rozhodně nehodlá klást nároky na reflexi vlastních textů, jež se tématu dotkly (nejmň Hutečka, *Válka a společnost v evropském dlouhém 19. století: stručný přehled problematiky*, Historica Olomucensia 2010), vědom si relativní obskurnosti jejich umístění i záběru relativně mimo téma předkládané práce – chce pouze naznačit, že i v české historiografii vojenství se kultura války vyskytuje coby analyzovaná kategorie, o té světové pak ani nemluvě.

Autor zjevně zná dílo Johna Lynna (cituje z jeho studií o armádě Ludvíka XIV.), přesto zcela pomíjí jeho exkurz do *kulturní historie války* – viz Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture*, Boulder 2003 (jde o typický příklad tzv. „nové vojenské historie“, k níž se sám autor hrdě hlásí). Je to obrovská škoda, neboť ať již máme vůči přístupu amerického historika k tématu vztahu mezi válkou a kulturou jakékoliv výhrady (a našly by se), rozhodně zůstává inspirativní, a především: a) v jedné z kapitol (kap. 4: „Linear Warfare“) pokrývá úplně stejné problémy jako autor předkládané práce, vlivem dobového konceptu cti na vedení války počínaje, přes dopady tzv. „vojenského osvícenství“ na vojenskou praxi, až po vztah mezi dobovou „geometrickou estetikou“ a pevnostní architekturou; b) celou práci uzavírá pokusem o nastolení teoretického rámce vztahu mezi „diskursem“ (tj. pro Petra Wolmutha kulturou) a „realitou“ (tj. „mechanikou a dynamikou“) války, což je přesně to, co poněkud více intuitivně a z jiné strany na příkladu jednoho obléhání činí Petr Wohlmut. Pominutí Lynnovy teorie činí jeho práci o poznání argumentačně chudší. Podobně ostatně autor zachází i s Azarem Gatem (od něž Lynn převzal ideu „vojenského osvícenství“), kterého sice zmiňuje, leč k jeho analýze vztahu mezi vojenskou teorií a dobovým myšlením (tj. vojenskou kulturou a obecnou kulturou) se nijak nevztahuje. Autor také věnuje nemalou část své analýzy dobovému pojetí cti, přičemž se mu doslova nabízí rozsáhlé penzum literatury na téma cti v raném novověku, kterou však pomíjí. Pokud by ji reflektoval, nemohla by mu uniknout kontextuální podobnost mezi ideálem souboje a ideálem polní bitvy, resp. (v racionalizované aristokratické kultuře 18. století) obléhání se všemi jeho kulturně podmíněnými pravidly rituální obrany cti. Zároveň by pro něj mohlo být snazší rozseknout otázku sociální podmíněnosti cti, která byla v 18. století stále ještě vyhrazena aristokracii, tudíž se nemohla vztahovat na prosté vojáky, kteří nedisponovali potřebným sociálním kapitálem a jen obtížně jej mohli, na rozdíl od peněz, na bojišti získat (důstojníci jej ale naopak mohli snadno ztratit) – autor sice debatu na toto téma místy tematizuje, avšak nerozvíjí. Z textu se také může zdát, že autor „své“ prameny vnímá jako odraz reality, resp. její okamžité konstrukce v rámci narativu žurnálu, a pomíjí jejich zjevnou reprezentační funkci – jak sám vysvětluje, právě žurnály britských důstojníků se od svých „úředních“ francouzských protějšků v tomto výrazně lišily; stálo by za to vnímat i jejich funkci v duchu některé z řady existujících studií sebereprezentace raně novověkých elit (což může ovlivnit vnímání řady dílčích problémů, např. otázky ztrát, obrazu vlastních jednotek, obrazu protivníka, obrazu spojenců, atd.) – o tom, že i pevnost jako taková představovala vrcholnou formu prezentace moci, ani nemluvě. A, když

už mluvíme o literatuře, otázku performativního charakteru násilí a jeho ritualizace by bylo možno hlouběji analyzovat i s pomocí klasických antropologických studií konfliktu a války (Ferguson a další), ale tím by již práce zřejmě překročila rozsah stanovený pro magisterský text. Pokrytí uvedených mezer v sekundární literatuře (především té největší v podobě absentující reflexe Lynnových tezí) by autorovi nepochybně pomohlo téma uchopit ještě lépe a především by mu umožnilo své závěry zasadit do širšího kontextu existujícího bádání v oblasti historie vojenství, čímž by nepochybně dokázal posílit jejich platnost.

Vedle výše uvedené kritiky heuristiky sekundární literatury se dále k textu nabízí i několik dalších otázek. Autor zdůrazňuje „totální“ charakter obléhání coby jedné z forem válečného násilí a přisuzuje mu nemalý punc modernity, v čemž má do jisté míry pravdu, nicméně se nabízí otázka, zda až příliš nepodléhá dobové „kultuře války“ v její snaze vytěsnit z vojenské „vědy“ polní bitvu, která byla nepopulární mj. i proto, že byla sice krátkou, leč nesmírně krvavou záležitostí (stačí srovnat ztráty u Bergenu se zmiňovaným Fontenoy). Pokud bylo obléhání takovým finančním, materiálním i lidským „peklem“, které navíc na rozdíl od polní bitvy výrazně ztěžovalo možnost „obhájit čest“ krátkodobým vystavením se nebezpečí, proč bylo tedy preferovanou formou vedení války? Nebyly nakonec polní bitvy ještě horší? Jakou roli zde hrála kulturně podmíněná touha po „inženýrské bitvě“? Jak již bylo zmíněno, autor také dochází k závěru, že původcem eskalace obléhání Bergen-op-Zoom bylo nepochopení hodnotového, kulturního rámce druhé strany – viníka shledává ve veliteli pevnosti, švédském generálu v nizozemských službách Isaacu Cronströmovi, který dle jeho názoru nepochopil symbolický význam vyjednávání. Autor však nikde v textu nezmiňuje, proč jej Cronström nepochopil. Kultura války byla v kontextu západní Evropy veskrze kosmopolitní záležitostí a její ideální formy (jak autor sám dokládá na pevnostní architektuře i taktice obléhacích prací) byly všeobecně známy a lze důvodně pochybovat, že by si zkušený velitel pevnosti nebyl vědom symbolického rozměru svého konání. Proč se však rozhodl jej ignorovat a celý počáteční rituál tak osudově narušit? Bylo snad jeho vnímání francouzské hrozby natolik extrémní, že konflikt vědomě eskaloval? Nebo lze uvažovat o koexistenci více „kultur války“ v jednom místě a čase? Napadlo autora komparovat své závěry s typickým příkladem kulturní disonance v dějinách obléhání, jímž je kapitulace Fort William Henry v roce 1757 a následný masakr britských jednotek po jejich čestné kapitulaci? Případně, bylo by možné (a užitečné) srovnat obléhání Bergen-op-Zoom s jinými operacemi s podobným průběhem, např. s obléháním Ciudad Rodrigo či Badajozu v roce 1812? S jakým výsledkem?

Soustředíme-li se na formální stránku práce Petra Wohlmutha, je třeba říci, že je na vysoké úrovni – poznámkový aparát, text, i další formální znaky zcela naplňují požadavky na diplomovou práci. Mnoho výtek nelze mít ani stran jazykové podoby, text je srozumitelný a relativně čtivý, přestože autor místy snad až příliš upadá do „vědecké“ jazykové formy tím způsobem, který vyvolává zdání užívání odborných výrazů pro výrazy samotné na úkor srozumitelnosti či vyloženě logiky českého jazyka („enigmatický“, s. 19; „ideálnětypicky“, s. 49). Jinde autor tuto tendenci „vyvažuje“ svéráznými konstrukcemi spíše populárního rázu („peklo zařadilo vyšší rychlostní stupeň“, s. 133). Místy, jako snad v každém psaném textu, přežívá i šotek („plukuo“ na s. 15), či ne zcela správné užívání cizích jmen (Maurice de Saxe

je v českém historickém diskurzu obvykle Mořicem (či Moricem) Saským). To jsou však spíše detaily, které obecnou kvalitu textu nijak výrazně nesnižují.

Práce Petra Wolmutha zanechává oponenta ve stavu hluboké rozpolcenosti – na jedné straně jde o odvážný a nesporně povedený interpretační počín, v rámci české historiografie vojenství téměř nevídaný a i proto obdivuhodný. Autor si stanovuje ambiciózní cíle a i přes nejednu okliku často velmi široce pojaté analýzy je úspěšně naplňuje. Zároveň však pomíjí (jistě neúmyslně, což ale na výsledku nic nemění) vysoce relevantní literaturu, která by dle mého přesvědčení mohla jeho text posunout kvalitativně ještě výše (řadu jeho závěrů totiž předjímá, rozvíjí, potvrzuje či zasazuje do širšího kontextu) a s níž by bylo vhodné, když už nic jiného, se alespoň řádně kriticky vyrovnat. Z toho důvodu působí práce Petra Wohlmuta ne nutně jako promarněná příležitost, ale spíše jako nedokonalý výsledek tam, kde byla relativní dokonalost na dosah ruky (neb pevně věřím, že autor by uvedenou literaturu dokázal využít velice dobře). Práci proto rozhodně doporučuji k obhajobě, nicméně mi nezbývá než ji hodnotit jako *velmi* dobrou.

V Olomouci 29. srpna 2015

Jiří Hutečka, Ph.D.